

SENJ — BAZA II. POMORSKOG OBALNOG SEKTORA MORNARICE NOVJ

Poslije kapitulacije Italije sve luke u Hrvatskom primorju bile su pod kontrolom jedinica NOVJ, osim Karlobaga koji je oslobođen u početku listopada. Zaposjedanje i držanje ovih luka bilo je, između ostalog, od velike važnosti za osnivanje i razvoj mornarice NOVJ u ovom kraju. Posebno i zbog toga što su i svi kvarnerski otoci bili oslobođeni pa se tako slobodni teritorij prostirao sve do sjeverne Dalmacije i dalje prema jugu. Formiranjem II. pomorskog obalskog sektora i istodobnim organiziranjem pomorskog prometa ove su luke dobile još veće značenje. Njihova je važnost rasla sve više kako se zbog neprijateljskog djelovanja postupno sužavao slobodni teritorij. Stoga u ovom prilogu kanimo obraditi, u osnovnim crtama, ulogu luke Senj kao baze II. pomorskog obalskog sektora od kapitulacije Italije pa do povlačenja tog sektora iz Hrvatskog primorja na Dugi otok u siječnju godine 1944.

Senj u danima kapitulacije Italije

Jedinice 13. primorsko-goranske divizije ušle su u Senj 13. rujna 1943. Uz pomoć naroda razoružani su dijelovi divizije »Murde« (Murge) i 14. obalske brigade. Zaplijenjene su veće količine oružja i ratne opreme.¹

Komanda mornarice za Hrvatsko primorje, koja je počela djelovati u Crikvenici već 8. rujna, odmah je preuzela mjere da luka u Senju počne normalno raditi. Njena je važnost bila velika jer se Senj nalazio u sredini slobodnog teritorija, a uz to je bio dobro povezan kopnenim prometnicama s unutrašnjošću.

U Senju je uspostavljena lučka kapetanija s dotadašnjim osobljem, osim onih koji su se ogriješili prema narodnooslobodilačkom pokretu. Ona je bila podređena Pomorskoj direkciji koja je bila u sastavu Komande mornarice za Hrvatsko primorje. Na čelu Lučke kapetanije bio je komandant luke.

Inače se lučka služba vršila prema propisima bivše jugoslavenske pomorske uprave, ukoliko ti propisi nisu bili u suprotnosti s načelima NOP-a. Glavni su zadaci bili: vršenje lučke izvršne službe, briga o sigurnosti plovidbe, vođenje nadzora nad pomorskim brodarstvom, uspostavljanje pomorskog prometa, upotreba brodova i kontrola ribolova.²

¹ Arhiva Vojnoistorijskog instituta u daljnjem tekstu A—VII) Beograd, kutija 29, br. 16/1-53.

² A-VII, k. 2020, br. 1/1-1.

Jedan od prvih zadataka Lučke kapetanije bio je prihvat brodova koji su evakuirali zaplijenjeni ratni materijal iz Sušaka, Kraljevice, Crikvenice, otoka Krka i Raba u Senj. Nakon iskrcaja materijal je prebacivan u Otočac.¹

Glavni štab NOV i PO Hrvatske naredio je 17. rujna da se bivši internirci iz koncentracionog logora na Rabu prebace u Senj. Ovo je bio dosta složen zadatak, prvenstveno zbog velikog broja interniraca, a uz to je bila stalno prisutna opasnost od njemačke avijacije.

Najprije je prebačena u Senj Rabska brigada u jačini od oko 900 boraca, pa oko 600 židova koji su se javili u NOV, a zatim ostali internirci. Zahvaljujući zalaganju posada brodova i lučkih službenika, prebacivanje je izvršeno u potpunom redu od 16. do 19. rujna.²

Nakon toga iz Raba je prevožen u Senj zaplijenjeni ratni materijal, a zatim barake bivšeg logora. Lučka je služba već potpuno normalno funkcionirala i s uspjehom je obavljala postavljene zadatke.

Zbog opasnosti od prodora neprijateljskih pomorskih jedinica, svake je noći po jedan patrolni čamac patrolirao u Senjskim vratima.³

Iz Crikvenice su u Senj prebačene jedinice radi sudjelovanja u operacijama prema Karlobagu. Dijelovi 3. brigade 13. primorsko-goranske divizije prevezeni su brodovima u Cesaricu radi napada na Karlobag, koji je izvršen 21/22. rujna.⁴

Za vrijeme desanta dijelovi 13. pomorsko-goranske divizije na Cres i Lošinj u Senju je 23. rujna na motorni jedrenjak ukrcao je tenk, koji je prebačen na Krk, a zatim u uvalu Koromačna (o. Lošinj).

Nakon oslobođenja Lošinja i Cresa jedinice su vraćene u Crikvenicu i Senj.⁵

Da bi se olakšala prehrana stanovništva i boraca, organiziran je ribolov, iako su male zalihe zahtijevale strogu štednju nafte. Zato su ribarskim brodovima dane samo minimalne količine goriva.⁶

Komanda mornarice za Hrvatsko primorje i Istru odredila je da se u slučaju neprijateljskog napada na otoke i obalu mornaričke jedinice i svi brodovi povuku u Senj ukoliko to situacija zahtijeva.

Lučka kapetanija u Senju izvršila je određene pripreme za njihov prihvat, kao i za eventualno potapanje parobroda i većih motornih jedrenjaka.⁷

Tako je Lučka kapetanija u Senju u tijeku rujna uspjela ne samo uspostaviti normalnu lučku službu nego izvršiti i niz drugih zadataka koje je zahtijevala operativna situacija. To je bilo posebno važno jer je ova ustanova praktično bila jedina mornarička jedinica u Senju.

Njemačka ofenziva na slobodni teritorij Hrvatskog primorja

Prvi pokušaj Nijemaca i ustaša da napadnu i zauzmu Senj započeo je još 9. rujna. Komandant 3. njemačkog oklopnog korpusa uputio je tog dana 14. SS policijski puk iz Zagreba (preko Karlovca) prema Ogulinu s ciljem da razoruža talijanske jedinice i nastavi prodor prema moru. Među-

¹ A-VII, k. 105 B, br. 36/1-2.

² A-VII, k. 104 A, br. 50-2. U bivšem koncentracionom logoru na Rabu bilo je u momentu kapitulacije Italije 4.390 interniraca. Rabska brigada formirana je 9. rujna od interniraca, pa je preko Senja prebačena u Sloveniju. Židovi dobrovoljci za NOV prebačeni su u Brlog. Ostali internirci, osim nepokretnih koji su ostali na Rabu, prebačeni su u Senj, a zatim u rodna mjesta, odnosno na slobodni teritorij. (Vojna enciklopedija, 1, br. 7, Beograd 1965, 680).

³ A-VII, k. 105 B, br. 37-1/2.

⁴ A-VII, k. 105 B, br. 36/1-2.

⁵ Isto.

⁶ A-VII, k. 104 A, br. 45-2.

⁷ A-VII, k. 2020, br. 1/1-2.

⁸ A-VII, k. 110, br. 1/7; k. 419, br. 18/1-5.

tim, hrabar otpor jedinica 8. kordunaške i 13. primorsko-goranske divizije spriječio je dalji neprijateljski prodor prema Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju, odnosno ka Sušaku i Senju.¹⁰

Jedinice NOVJ su u rujnu zauzele obalski pojas Slovenskog primorja, Istre i Hrvatskog primorja i sve jadranske otoke. U takvoj situaciji Nijemci su odlučili da jakim snagama poduzmu operacije u sjeverozapadnom dijelu Jugoslavije kako bi ugušili ustanak u Slovenskom primorju, uništili jedinice NOVJ u Istri, Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru, osigurali prometnice koje prolaze preko Slovenije i spriječili eventualno savezničko iskrcavanje na području sjevernog Jadrana.¹¹

U sklopu druge etape operacije »Volkenbruh« (Wolkenbruch) jedinice njemačke 71. divizije i oklopne divizije »Herman Göring« počele su iz Rijeke 7. listopada napad na slobodni teritorij Hrvatskog primorja i Gorskog kotara. Nadmoćnijim snagama Nijemci su uspjeli potisnuti jedinice 13. primorsko-goranske divizije i za dva dana ovladati prometnicama Rijeka — Kraljevica — Crikvenica i Rijeka — Lokve — Delnice. Zatim su dio snaga prebacili u Ogulin i, savladavši otpor jedinica 8. kordunaške i 13. primorsko-goranske divizije, zauzeli su Drežnicu i Brinje. Nakon toga Nijemci su sredinom listopada povukli svoje snage u Ogulin radi njihova angažiranja u trećoj etapi operacije protiv NOV u Sloveniji.¹²

Komanda mornarice za Hrvatsko primorje i Istru naredila je 7. listopada da se osoblje komande, flotila patrolnih čamaca i svi parobrodi povuku prema Senju, s tim da se brodovi rasporede po obližnjim lukama i uvalama zbog opasnosti od njemačke avijacije. Međutim, ovo naređenje nije u potpunosti izvršeno, pa su u Senj uplovili parobrodi »Cres«, »Lav«, »Istra«, »Slavija« i »Makarska«, dok se p/b »Cetina« već ranije nalazio u luci. Flotila od 4 patrolna čamca razmjestila se uz obalu izvan senjske luke. Njemačka je avijacija 7. listopada bombardirala luku. Potopljen je p/b »Istra«, 2 motorna jedrenjaka i jedan motorni brodić, dok su oštećeni parobrodi: »Cres«, »Cetina« i »Slavija«, ali su ostali sposobni za plovljenje.

Patrolni čamci nisu pretrpjeli nikakve štete. Parobrod »Lav« je prije bombardiranja isplovio prema Jurjevu, ali je oštećen, pa se nasukao u uvali Spasovac.¹³

Poslije bombardiranja p/b »Slavija« je isplovila prema Puntu, a p/b »Cetina« prema Rabu. Dio osoblja Komande mornarice za Hrvatsko primorje i Istru sa zamjenikom komandanta ukrcao se na p/b »Makarsku« i isplovio prema Jablancu a odatle u Bari (Italija). Međutim flotila patrolnih čamaca uplovila je u Senj.¹⁴

Kada je uvečer 7. listopada došao u Senj komandant mornaričke komande za Hrvatsko primorje i Istru, koji se zadržao u Crikvenici i Novom, od-

¹⁰ Nijemci su iz Italije prebacili 2. oklopni SS korpus »Hauzer« (Hauser) sastava: oklopna SS divizija »Adolf Hitler«, 71. i 44. pješadijska divizija, glavina oklopne divizije »Herman Göring«, i 162. turkestanska divizija, pa su poduzeli ofanzivu »Volkenbruh« (Wolkenbruch) protiv jedinica NOVJ. U prvoj etapi ove ofanzive (Volkenbruh I) od 22. rujna do 2. listopada trebalo je slomiti otpor NOV u Slovenskom primorju; u drugoj etapi (Volkenbruh II) od 2. do 14. listopada trebalo je težište operacije prenijeti u Istru i Gorski kotar i zaposjesti obalu i luke od Trsta do Crikvenice; u trećoj etapi (Volkenbruh III) od 15. listopada do 12. studenog, operacijama zahvatiti cijelu Sloveniju. (Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945, prva knjiga, Beograd 1957, 560—561; Drugi svjetski rat, Pregled ratnih operacija, knjiga III, Beograd 1964, 442).

¹² Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945, prva knjiga, Beograd 1957, 564; A-VII, k. 105 C, br. 5-1; k. 912, br. 7/2; k. 920, br. 4/20.

¹³ Dnevnik kapetana bojnog broda Bonačija Jurja za period od 7. X. do 1. XII. 1943. prijepis, str. 1-13.

¹⁴ Isto. P/b »Makarska« je neko vrijeme bila brod-baza Delegacije NOV i POJ u Bariju, a zatim je uključena u promet s Visom.

nosno u Štabu 13. primorsko-goranske divizije, našao je od mornaričkih jedinica samo osoblje Lučke kapetanije, flotilu patrolnih čamaca (»Partizan I«, »Partizan II«, »Partizan III« i »Partizan IV«) i p/b »Cres«. Iako Senj nije bio izravno ugrožen, iz njega je vršena evakuacija ratnog materijala.¹⁵

Ne znajući da je p/b »Makarska« već isplovila, komandant se uputio u Jablanac s nakanom da tamo privremeno smjesti Komandu mornarice za Hrvatsko primorje i Istru.

Našavši samo nekoliko ljudi iz Komande, vratio se u Senj. U međuvremenu je iz Senja u Jablanac doplovila flotila patrolnih čamaca jer je bilo naređeno da joj ubuduće tamo bude baza. Zbog izloženosti Senja Komanda mornarice za Hrvatsko primorje i Istru smještena je s preostalim osobljem u Jurjevo 8. listopada.¹⁶

Lučka kapetanija u Senju nastavila je s normalnim radom prvenstveno organizirajući prijevoz ratnog materijala u Jurjevo, odnosno boraca i oružja u Novi. Radovi su se izvodili noću, jer je neprijateljsko zrakoplovstvo po danu bilo dosta aktivno bombardirajući senjsku luku.¹⁷

Komanda mornarice za Hrvatsko primorje i Istru prebacila se 11. listopada u Senj, a zatim preko Zutve Lokve, Brinja i Mošuna u Novi. U Senj je nastavljeno prevoženje soli iz Paga, zatim novomobiliziranih boraca i ratnog materijala iz Krka i preostalih interniraca iz Raba. Iz Bribira preko Crikvenice i Novog evakuirane su u Senj preostale zalihe benzina, nafte i ratnog materijala iz Jablanca, Cresa i Lošinja. Prebacivanje navedenog materijala u Senj vršeno je zbog toga što su tamo postojale najbolje mogućnosti za dalji transport prema slobodnom teritoriju u unutrašnjosti. Posebna je pozornost posvećena prijevozu soli, na kojem je zadatku bilo angažirano 12 motornih jedrenjaka.¹⁸

Senj — sjedište II. pomorskog obalnog sektora

Mornarica NOVJ uspostavljena je naredbom Vrhovnog štaba od 18. listopada 1943. Vijest o njenu formiranju stigla je u Novi, gdje je tada bilo sjedište Komande mornarice za Hrvatsko primorje i Istru, 28. listopada, kada je kurir iz Glavnog štaba Hrvatske donio depešu. Stab Mornarice NOVJ podijelio je obalno područje od Soče do Bojane na šest pomorskih obalnih sektora. Dotadašnja Komanda mornarice za Hrvatsko primorje i Istru preimeinovana je u II. (kvarnerski) pomorski obalni sektor. Područje II. POS-a obuhvatilo je obalu od Limskog kanala (Istra) do rta Stara Kula (Starigrad) u Velebitskom kanalu, uključujući otoke Cres, Lošinj, Krk, Rab i Pag.¹⁹

Štab II. pomorskog obalnog sektora premjestio je svoje sjedište u Senj 8. studenog, jer je to najbolje odgovaralo novoj situaciji. Odmah je uspostavljena izravna telefonska veza s Glavnim štabom Hrvatske i podređenim mornaričkim jedinicama u Novom, Jablancu, Karlobagu, Pagu, Rabu i Krku. U Senju je od tada bazirao po jedan patrolni čamac.²⁰

Neprijateljska avijacija postala je nakon 10. studenog ponovno aktivna.

Avioni su često nadlijetali Senj vršeći izviđanja. Međutim, bombardirali su i mitraljirali uglavnom luku, odnosno brodove u njoj. Zbog toga je pomor-

¹⁵ Isto. Za obranu Senja na Vratniku se nalazio 2. bataljon I. partizanskog odreda. U samom gradu bila je jedna četa PPK (protiv pete kolone).

¹⁶ J. Bonaći, Dnevnik . . . , 1-13.

¹⁷ Isto, 13.

¹⁸ Isto, 14-18.

¹⁹ A-VII, k.2010, br. 1/1-8; k. 105 B, br. 25-4; k. 516, br. 17/1-4. Detaljnije o uspostavljanju II. POS-a vidi u mom članku Pomorski saobraćaj u Hrvatskom primorju od osnivanja II. POS-a do kraja 1943. godine, »Senjski zbornik« br. V, Senj 1973, 355-366.

²⁰ J. Bonaći, Dnevnik . . . , 13.

ski promet vršen poglavito noću, dok bi se brodovi danju skrivali u obližnjim uvalama.²¹

Njemačke su se snage uz pomoć svoje ratne mornarice u jutarnjim satima 13. studenog iskrcale na otoke Lošinj, Cres i Krk i istodobno izvršile prodor prema Novom. Poslije kraćeg otpora naših jedinica sva su tri otoka bila zauzeta, dok su trupe na obali prodrle do Novog i tu zastale.²² S obzirom na to da nisu bile poznate dalje naknane neprijatelja, Štab II. POS-a poduzeo je niz mjera i za obranu Senja, i u rasporedu mornaričkih jedinica. U pravcu Novog, gdje su držale položaje jedinice 13. primorsko-goranske divizije, postavljeni su kod sv. Ilije teški mitraljezi i istodobno je nastavljeno rušenje ceste Senj — Novi. Zaposjednuti su položaji blizu grada i na Vratniku, dok su kod tvrđave Nehaj postavljena dva poljska topa. Osim toga, prekopana je cesta Jablanac — Karlobag. Međutim, bez obzira na sve ove pripreme i dalje se održavao pomorski promet na relaciji Senj — Pag i Senj — Rab.²³

Redovna kurirska pruga morem održavana je između Senja i Novog i i Senja i Jablanca, odnosno Raba. Ovom prugom, koju su održavali motorni jedrenjaci i motorni čamci, prvenstveno su prevoženi kuriri, borci, naoružanje i hrana za potrebe vojnih jedinica, odnosno stanovništva. Za prijevoz soli iz Paga bilo je upotrijebljeno 8 većih motornih jedrenjaka, koji su od 1. do 31. studenog prebacili 578 tona soli. Osim toga, prebačeno je na otoke, odnosno s otoka na kopno oko 500 tona raznog ratnog materijala i hrane.²⁴

Uslijed velike oskudice u gorivu u Senju je organizirano vađenje nafte iz potopljenih peniša u luci. Uspjelo se izvaditi 4—5 tona, pa su time bile privremeno podmirene najhitnije potrebe za pogon brodova.²⁴

Veći broj motornih jedrenjaka i drugih brodova bio je nesposoban za plovljenje zbog istrošenosti pogonskih uređaja i nedostatka rezervnih dijelova. Tehnička služba II. POS-a organizirala je manje mehaničke radionice u Senju, Jablancu i Rabu za popravak brodskih motora.²⁵

Neprijateljsko iskrcavanje iz Karlobaga na otok Pag izvršeno je noću 9/10. prosinca. Nijemci su uspjeli 10. prosinca zaposjesti cijeli otok. Naše manje jedinice s Paga (partizanske straže i komande mjesta) povučene su na Rab. Tako se slobodni teritorij oko Senja sve više sužavao. Za osiguranje luke Senj dodijeljen je Štabu II. POS-a jedan mitraljeski vod iz sastava 13. primorsko-goranske divizije. Glavni štab Hrvatske poslao je u Senj tenkovsku grupu u sastavu od 2 tenka.²⁶

Štab II. POS-a i Komanda mjesta organizirale su izravnu obranu Senja s morske strane.

Povezivanje Senja s Dalmacijom i Visom

Veze između Hrvatskog primorja i Dalmacije bile su od velikog značenja za razvoj narodnooslobodilačkog rata na moru i posebno Mornarice NOVJ. Premda su one postojale i ranije, dobile su osobitu važnost nakon kapitulacije Italije. Ne raspravljajući o vezama koje su išle kopnom, ovdje bismo istakli samo one koje su održavane morem, posebno na relaciji Vis — sjevernodalmatinski otoci — Senj i obratno.

²¹ Isto, 14.

²² Detaljnije o njemačkom iskrcavanju na Cres, Krk i Lošinj vidi u radu Jovana Vasiljevića, Njemački desant na Cres i Lošinj u novembru 1943. godine, »Mornarički glasnik« br. 6/64, 843-858.

²³ J. Bonaci, Dnevnik . . . , 17-18.

^{23a} A-VII, k. 105 C, br. 3-2.

²⁴ A-VII, k. 2023, br. 4/1-1.

²⁵ A-VII, k. 2024, br. 1/1-2.

²⁶ A-VII, k. 2021, br. 14/4; k. 2024 br. 1/1-2.

Kao što je nakon kapitulacije Italije uspostavljena Komanda mornarice za Hrvatsko primorje, tako je na otoku Pašmanu formirana Komanda mornarice za sjevernodalmatinsku obalu i otoke. Veza između ove dvije susjedne mornaričke komande uspostavljena je tek u listopadu. Razloge za ovo treba tražiti prvenstveno u regionalnom karakteru ovih komandi i u njihovoj podređenosti štabovima odnosno divizijama na kopnu.²⁷ Osim toga, obje su komande nakon formiranja bile zauzete hitnim poslovima oko organizacije vlastitih jedinica i operativnim zadacima. Nedostatak sredstava za vezu, u prvom redu radio-stanica, još je više otežavao bilo kakvo povezivanje.

Prvi službeni dodir između ovih dviju komandi uspostavljen je putem kurira koji je iz Ražanca motornim jedrenjakom »Bog s nama« došao u Povile kod Novog 24. listopada. Osnovni podaci o organizaciji i radu Komande mornarice za Hrvatsko primorje, kao i prijedlozi za uspostavljanje veze, dostavljeni su Komandi mornarice za sjevernodalmatinsku obalu i otoke patrolnim čamcem »Miran«, koji je doplovio iz Karlobaga u Zdrelec (o. Pašman) 27. listopada.²⁸

Nakon uspostavljanja Mornarice NOVJ i nakon podjele obale na pomorske obalne sektore Štab Mornarice NOVJ odmah je poduzeo mjere da se susjedni sektori međusobno povežu. Posebni kurirski čamac upućen je iz Hvara u Zdrelec 4. studenog. Prikupljeni podaci omogućili su Štabu Mornarice NOVJ da uputi u Senj naoružani brod NB »Partizanku« s delegatima za II. zasjedanje AVNOJ-a. S »Partizankom« je putovao i zamjenik komandanta Mornarice NOVJ, koji se upoznao sa situacijom u III. i II. pomorskom obalnom sektoru i s mogućnošću održavanja pomorskog prometa iz Visa prema Hrvatskom primorju.²⁹

Iz Visa je u Novalju (o. Pag) 21. studenog uplovio jedan motorni jedrenjak s teretom nafte i benzina za potrebe II. POS-a. Gorivo je 23. studenog prebačeno u Senj.³⁰

Ovo je zapravo bio prvi brod koji je s ratnim materijalom doplovio iz Visa. Time je bila uspostavljena pomorska prometnica na relaciji Vis — Kornati — Dugi otok — Rab — Senj i obratno.

Njome je prevožen ratni materijal za potrebe Glavnog štaba Hrvatske, a u obratnom pravcu ranjenici i zbjeg. Ova pomorska prometnica bila je od velike važnosti jer je to bio jedini put kojim se ratni materijal iz savezničke pomoći mogao relativno brzo prebaciti našim jedinicama na području Like, Gorskog kotara i Slovenije. To je bio najkraći put između Visa i Otočca, gdje je bilo sjedište Glavnog štaba Hrvatske. Prva grupa ranjenika, koji su dovedeni kamionima iz Otočca, ukrcana je na p/b »Cetinu« u uvali Stinica kod Jablanca 25. studenog. Slijedećeg dana nakon ukrcanja još jedne grupe ranjenika p/b »Cetina« isplovio je za Vis.³¹

²⁷ Komanda mornarice za Hrvatsko primorje bila je podređena Štabu 13. primorsko-goranske divizije, a Komanda mornarice za sjevernodalmatinsku obalu i otoku Štabu 19. sjevernodalmatinske divizije. (A-VII, k. 2020 br. 1/1-14; k. 105 B, br. 36).

²⁸ A-VII, k. 2020, br. 3/1-1. Komandant 19. sjevernodalmatinske divizije prebačen je naoružanim brodom »Kornat« iz Pakoštana (kod Biograda n/m) za Senj radi odlaska na savjetovanje u Glavni štab Hrvatske. Istim brodom vratio se natrag. (A-VII, k. 2030, br. 41/1-2).

²⁹ »Partizanskom« su na II. zasjedanju AVNOJ-a između ostalih putovali su Vicko Krstulović i Andrija Božanić. »Partizanka« je isplovila iz Starog Grada (o. Hvar) za Telašćicu (Dugi otok) gdje je uplovila 14. studenog i nastavila put u Senj. Delegati su iz Senja otputovali u Glavni štab Hrvatske, a »Partizanka« se vratila u Hvar. (A-VII, k. 2030, br. 41/1-2).

³⁰ J. Bonačić, Dnevnik . . . , 47, 48. Brod je donio 40 bačava nafte i 15 bačava benzina. Teret je iz Visa donio m/j »Danica« u Iz Veli, a zatim je prekran na drugi brod, koji je doplovio u Novalju. (A-VII, k. 2030, br. 41/1-2).

³¹ J. Bonačić, Dnevnik . . . , 50-51.

Zbog njemačkog iskrcavanja na sjevernodalmatinske otoke na koncu studenog, pomorski promet prema Senju bio je privremeno obustavljen.

Poslije povlačenja Nijemaca s Kornata i Dugog otoka Štab Mornarice NOVJ naredio je 6. prosinca Štabu III. POS-a da uspostavi vezu sa Štabom II. POS-a. Štab III. POS-a uputio je 9. prosinca preko Oliba u Senj svog delegata motornim jedrenjakom »Hvala Bogu«. Delegat je osim hvatanja veze imao i zadatak da organizira radio-vezu između štabova II. i III. POS-a i da izvijesti o situaciji u Hrvatskom primorju. Međutim, Nijemci su se iskrcali na otok Pag noću 9/10. prosinca pa je m/j »Hvala Bogu« uspio samo evakuirati osoblje Lučke kapetanije iz Paga. Brod se vratio u Kornate 12. prosinca s izvještajem da je nemoguće uspostaviti vezu sa Štabom II. POS-a.³²

Štab Mornarice NOVJ uputio je iz Hvara naoružanim brodom NB »Enare II« zamjenika političkog komesara mornarice sa zadatkom da uplovi u Senj i izvijesti o situaciji u II. POS-u. NB-7 »Enara II« doplovio je u Vrulje (o. Kornat) 13. prosinca prateći 2 motorna jedrenjaka natovarena ratnim materijalom za II. POS. Budući da se nije znala točna situacija, oba motorna jedrenjaka vraćena su u Vis. NB-7 »Enare II« je produžio put 16. prosinca pa je uspio uploviti u Senj. Nakon upoznavanja sa situacijom u Štabu II. POS-a u Senju, zamjenik političkog komesara mornarice vratio se preko Kornata u Hvar istim brodom 22. prosinca.³³

Primirajući povoljan izvještaj o mogućnostima plovidbe u Senj, Štab Mornarice NOVJ naredio je da se iz Visa u Senj hitno upute konvoji s ratnim materijalom za potrebe II. POS-a i Glavnog štaba Hrvatske. Za pratnju konvoja odredio je najbolje naoružane brodove, kao NB-3 »Jadran«, NB-6 »Napredak«, NB-7 »Enare II« i NB-8 »Kornat«, iako su bili prijeko potrebni u vodama srednjodalmatinskih otoka.³⁴

Prvi konvoj u sastavu m/j »Arduino« u pratnji NB-8 »Kornat« isplovio je iz Visa 21. prosinca. Slijedeći konvoj u sastavu od 2 motorna jedrenjaka i NB-6 »Napredak« isplovio je iz Visa 23. prosinca. Oba konvoja uplovila su u uvalu Soline na Dugom otoku. Zatim je 24. prosinca isplovio konvoj od 3 motorna jedrenjaka i NB-3 »Jadran«, i 25. prosinca konvoj sastavljen od NB-7 »Enare II« i jednog motornog jedrenjaka, koji su također uplovili u Soline. Zbog jake bure konvoj sastava 6 motornih jedrenjaka u pratnji NB-6 »Napredak«, NB-3 »Jadran«, NB-8 »Kornat« isplovio je prema Olibu tek 28. prosinca. Konvoj su kod Oliba 29. prosinca preuzeli patrolni čamci flotile II. POS-a pa su ga dopratili do Senja, gdje je odmah organiziran iskrcaj ratnog materijala i njegov prijevoz u Otočac.³⁵

Nakon iskrcaja materijala na jedan motorni jedrenjak ukrcano je 40 tenkista, zrakoplovaca i mornara koji su došli iz Slovenije,³⁶ a na m/j »Arduino«, m/j »Bog s nama« i m/j »Marjan« 120 ranjenika koji su dovezeni kamionima iz bolnice u Lici. Najprije je iz Senja prema Visu 3. siječnja isplovio NB-8 »Kornat« i motorni jedrenjak, a zatim konvoj od 3 motorna jedrenjaka sa ranjenicima u pratnji čamaca »Partizan I« i »Partizan III«. Zbog

³² A-VII, k. 2030, br. 41/1-2; k. 2026, br. 16/1-1; k. 2021, br. 12/1-3; k. 2025, br. 13/1-3; 2021, br. 25/1-3.

³³ A-VII, k. 2021, br. 16/1-4; k. 2021, br. 21/1-4. U međuvremenu 16. prosinca isplovio je iz Senja u Vis m/j »Jadran« s grupom od 20 oficira, podoficira i mornara iz Slovenije koje je Glavni štab Slovenije po naređenju Vrhovnog štaba uputio u Mornaricu NOVJ. Istim brodom otputovalo je 60 oslobođenih savezničkih zarobljenika. (A-VII, k. 2021, br. 37/1-4.)

³⁴ A-VII, k. 2021, br. 29/1; k. 2072, br. 1-2.

³⁵ A-VII, k. 2021, br. 37/1-4.

³⁶ Po naređenju VS svi zrakoplovci, tenkisti i soferi upućivani su iz jedinica u Bari (Italija) radi završavanja potrebnih kurseva i primanja tenkova i aviona od saveznika. (A-VII, k. 2021, br. 49-8).

jake bure i drugih poteškoća konvoj s ranjenicima doplovio je do Dugog otoka tek 7. siječnja, dok je NB-8 »Kornat« s motornim jedrenjakom uspio doploviti 4. siječnja.³⁷

Iz Visa je nastavljeno upućivanje konvoja sa ratnim materijalom u Senj. U noći 7/8. siječnja doplovio je iz Visa u Novalju konvoj od 4 motorna jedrenjaka u pratnji NB-7 »Enare II«. Slijedeće noći konvoj je nastavio vožnju pa su 2 broda uplovila u Senj, a 2 u Jurjevo.³⁸

U Senj je 9. siječnja uplovio konvoj u sastavu »Partizan I«, »Partizan II« i m/j »Sloga«. Konvoj je dopremio 20 tona sanitetskog materijala i hrane.³⁹

Nakon istovara materijala isplovio je iz Senja u Novalju II. siječnja konvoj u sastavu NB-7 »Enare II« i 2 motorna jedrenjaka. Konvoju su se u Novalji pridružila još 2 motorna jedrenjaka pa je nastavio plovidbu u Vis.⁴⁰

U Rab je 15. siječnja uplovio iz Visa konvoj u sastavu NB-8 »Kornat«, m/j »Arduino« i m/j »Slavni Josip«, koji su bili natovareni ratnim materijalom za GŠ Hrvatske. Konvoju je naređeno da uplovi u Senj. Međutim, zbog jake bure konvoj je uplovio istog dana u Jablanac. U tijeku noći 15/16. istovaren je sav materijal koji je kamionima prebačen u Otočac. Nakon toga na m/j »Arduino«, m/j »Danijel« i m/j »Sokol« ukrcano je 105 ranjenika koji su kamionima dopremljeni iz Otočca. Konvoj je 16. siječnja isplovio preko Raba prema Visu, jer je već u toku bilo povlačenje jedinica II. POS-a na Dugi otok.⁴¹

Prema tome, Senj je na koncu 1943. i na početku 1944. bio važna baza za prihvatanje konvoja iz Visa, koji su dopremali prijeko potreban ratni materijal za jedinice NOVJ. Ne manje važan zadatak bio je prihvatanje i prijevoz ranjenika, koje su brodovi prebacivali u Vis. Zbog toga je osiguranje pomorske komunikacije prema Senju bilo od presudne važnosti. Ovaj su zadatak uspješno obavili III. i II. POS, bez obzira na njemačku premoć na moru i njihove nakane da navedenu pomorsku komunikaciju prekinu.

Povlačenje II. POS-a iz Hrvatskog primorja na Dugi otok

Njemačka 2. oklopna armija otpočela je u siječnju godine 1944. operacije za zauzimanje prometnica koje iz srednjeg dijela Hrvatske vode na jadransku obalu između Rijeke i Karlobaga, i za uništenje jedinica NOVJ koje su bile na tim pravcima napada. Za izvršenje ovih operacija angažirana je novoformirana 392. divizija,⁴² koja je iz Beča preko Graca (Graza) i Zagreba prebačena u područje Karlovca. S ovom divizijom sudjelovala je 114. lovačka divizija, koja je prikupljena u rajonu Knina.

Njemačka 392. divizija napadala je u pravcu Karlovac — Ogulin. Nadmoćnijim snagama uspjela je odbaciti jedinice 8. divizije NOVJ i 16. siječnja prodrla je u Ogulin, odakle je jedna kolona produžila napad prema Senju radi izbjivanja na jadransku obalu, a druga u pravcu Drežnice radi zauzimanja toga mjesta. Istodobno s prodiranjem 392. divizije prema Ogulinu, jedinice 114. lovačke divizije poduzele su napad na pravcu Knin — Gospić — Otočac. Treća brigada 19. sjeverodalmatinske divizije i jedinice Operativnog

³⁷ Dramatičnu plovidbu konvoja sa ranjenicima opisao je veoma plastično bivši politički komesar II. POS-a viceadmiral Branko Mamula u članku S ranjenicima na moru. »Iz oslobodilačkog rata na Jadranu«, Split 1953. 43-52. Inače, oba konvoja uspješno su doplovila do Visa. (A-VII. k. 2064, br. 24/1-3; k. 2030, br. 41/1-2).

³⁸ A-VII. k. 2064, br. 24/1-3.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Isto.

⁴² 392. divizija imala je 12.000 ljudi.

štaba za Liku napale su 114. lovačku diviziju i ustaško-domobranske snage na prostoru Lovinac — Ploče — Medak. Produžujući napad, 114. lovačka divizija u borbi 16—18. siječnja u rajonu Perušić—Janjče uspjela je svladati otpor 2. brigade Operativnog štaba za Liku i zauzeti Otočac. Usprkos jakom otporu 3. brigade 13. primorsko-goranske divizije kod Brloga i Žute Lokve ona je 19. siječnja prodrla u Senj, koji je od rujna 1943. bio u rukama jedinica NOVJ. Sutradan su uz teške borbe s 1. udarnom brigadom 13. primorsko-goranske divizije jedinice 114. lovačke divizije uspjele zauzeti Novi.⁴³

Očekujući njemačke operacije, Glavni štab Hrvatske izdao je direktivu Štaba II. POS-a da se sa svojim jedinicama iz Senja i Jablanca, odnosno Raba i Paga, povuče na Dugi otok. To je bilo jedino rješenje jer malobrojne jedinice II. POS-a nisu mogle uspješno braniti preostali slobodni teritorij u Hrvatskom primorju.

Pripremno naređenje za povlačenje jedinica II. POS-a na teritorij III. POS-a (sjeverodalmatinski otoci) izdao je osobno komandant GŠ NOV i PO Hrvatske iz Otočca komandantu II. POS-a u 17 sati 11. siječnja, upoznavši ga s koncentracijom 114. lovačke divizije u Gospiću te s vjerojatnim pravcem njena nadiranja prema Senju u cilju zaposjedanja obale, komandant GŠ Hrvatske naredio je komandantu sektora da se izvrše sve pripreme za povlačenje Štaba sektora, flotile patrolnih čamaca, transportnih brodova i materijalnih sredstava sektora na teritorij III. POS-a. Na temelju ovog naređenja Štab II. POS-a izradio je plan povlačenja, koji je noću 11/12. siječnja dostavljen svim jedinicama sektora.⁴⁴

Pripreme za povlačenje štaba II. POS-a iz Senja izvršene su već 12. siječnja. Top koji je bio na položaju kod Jablanca predan je istog dana artiljerijskom divizionu 13. primorsko-goranske divizije u Melnice. Iz Senja u Otočac upućena su 2 tenka u sastav svog tenkovskog bataljona. Predstavniku ZAVNOH-a stavljeni su na raspolaganje 13. siječnja brodovi m/j »Marica«, m/j »Bog s nami« m/j »Hvala Bogu«, kojima je evakuiran duhan iz Senja u Novi, odnosno sol i duhan za III. POS. Materijal Lučke kapetanije Senj (kopni, ronilački aparat i ostali pribor) ukrcan je 14. siječnja na m/j »Slogu« i m/j »Sv. Ante« (Šonja). Na m/j »Maricu« ukrcan je 16. siječnja duhan, a na m/j »Bog s nami« (Šonja) sol iz skladišta ZAVNOH-a za Komandu šibenskog područja. U Štab sektora istog je dana došao komandant šibenskog područja i zatražio još jedan brod za prijevoz soli iz Paga. Odmah mu je stavljen na raspolaganje m/j »Slavni Josip« koji se nalazio u Jablancu. Inače, bez obzira na sve ove pripreme, rad Štaba sektora i podređenih jedinica te kao je normalno. Održavana je stalna veza s GŠ Hrvatske, Štabom 13. primorsko-goranske divizije i Komandom primorskog područja.

Oko 13 sati 16. siječnja načelnik GŠ Hrvatske telefonski je naredio komandantu i političkom komesaru II. POS-a da se počne s povlačenjem i

⁴³ A-VII, k. 913, br. 2/2. Jedinice 392. divizije napale su iz Ogulina 23. siječnja na pravcu Josipdol — Jezerane — Brinje — Senj i Jasenak — Drežnica — Brinje. Prva kolona svladala je otpor 2. brigade 13. primorsko-goranske divizije na Kapeli i kod Modruša i 25. siječnja izbila u Jezerane, gdje se spojila s kolonom 114. lovačke divizije, koja je istodobno napadajući od Žute Lokve prema Drežnici, uspjela odbaciti 3. brigadu 13. primorsko-goranske divizije iz rajona Križpolja prema istoku. Druga je kolona poslije borbe s dijelovima 1. brigade 13. primorsko-goranske divizije kod Jasenka izbila u Drežnicu i tu uspostavila vezu sa 114. lovačkom divizijom. Borbe su nastavljene južno od Drežnice do 28. siječnja kada su se u rajonu Jezerana prikupile obje kolone 392. divizije i zajedno s dijelovima 114. lovačke divizije krenule prema Brinju da bi 31. siječnja dijelom snaga izbile u Senj. Nijemci su zaposjeli obalni pojas od Karlobaga do Rijeke. (Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945, Druga knjiga, Beograd 1948, 59-65; Druga svetski rat (pregled ratnih operacija), IV knjiga, Beograd 1967, 90-92).

⁴⁴ A-VII, k. 2064, br 27/1-3; k. 2064, br. 34/1-3.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Isto.

evakuacijom. Posebno je naređeno da se na brodove ukrcaju ranjenici i da se formira konvoj koji istu večer mora isploviti za Dugi otok i to pod osobnom komandom komandanta i političkog komesara sektora. Također je naređeno da se odmah povuče cijeli štab II. POS-a i flotila patrolnih čamaca.⁴⁷

Komandant i politički komesar II. POS-a predložili su načelniku GŠ Hrvatske da se uži dio štaba zadrži u Senju ili na otocima Rabu ili Pagu do posljednjeg momenta. Međutim, kategorički je naređeno da se postupi po već izdanom naređenju. U takvoj situaciji stavljeno je u zadatak komandantu Lučke kapetanije u Senju da upravlja pomorskim prometom do zadnjeg trenutka, a zatim da se s osobljem povuče prema unutrašnjosti. Posebno je naređeno:

— da se izvrši evakuacija duhana iz skladišta ZAVNOH-a brodovima m/j »Marica« i m/j »Sv. Nikola« iz Senja u Novi, a m/j »Bog s nami« da se odmah nakrca duhanom i solju za III. POS; m/j »Krk« i m/j »Šilo«, kad prebace dva bataljona 1. brigade 13. primorsko-goranske divizije iz Jablanca u Senj, da odmah isplove u Rab; m/j »Galeb« i m/j »Spasilac« čim prebace bataljon mornaričke pješadije iz Raba u Senj, da se odmah vrate natrag; i preostala 1,5 bačva nafte da se jednako razdijeli na brodove koji će se moći evakuirati.⁴⁷

U trenutku kad je naređeno da se povuče štab II. POS-a, u Senju su bili m/b »Sloga« i m/j »Sv. Ante« (Šonja) s ukranim materijalom štaba sektora i Lučke kapetanije. Oba su broda bila predviđena za ukrcaj štaba II. POS-a. M/j »Sv. Nikola« (Šonja) ukrcao je duhan iz skladišta ZAVNOH-a radi prijevoza u Novi. U luci je još samo bila kočica »Neptun«. U plovidbi prema Senju bio je m/j »Bogu hvala« (Babić).⁴⁸

Povlačenje jedinica II. POS-a izvršeno je u dva dijela. Već u 14 sati 16. siječnja upućen je iz Senja u Rab štab II. POS-a, osim komandanta, političkog komesara i načelnika štaba. Mitraljeski vod za zaštitu luke predan je komandi mjesta Senj, s tim da ostane na svojim položajima do povlačenja navedene komande. Kamion je vraćen auto-bataljonu GŠ Hrvatske, a limuzina sa šoferima štabu 13. primorsko-goranske divizije. Prateći vod štaba sektora smješten je u Komandi mjesta s naređenjem da se priključi bataljonu mornaričke pješadije čim stigne u Senj na prolazu u Novi. Kada je u 17 sati izviješten GŠ Hrvatske o izvršenim zadacima, ponovno je naređeno da se uži dio štaba sektora odmah povuče. Komandant, politički komesar i načelnik štaba krenuli su u 17,15 sati u Jablanac, a u 21 sat s NB-8 »Kornat« i m/j »Sokol« za Rab. U Rabu je formiran konvoj u sastavu m/j »Arduino«, m/j »Danijel« i m/j »Sokol«, na kojima su bili ranjenici, zatim m/b »Sloga« i m/j »Sv. Ante« (Šonja), na kojima je bio štab sektora s materijalom. Konvoj je noću 16/17. siječnja u pratnji NB-8 »Kornat« i patrolnih čamaca »Partizan I«, »Partizan II«, »Partizan III« i »Partizan IV« isplovio iz Raba, a 17. ujutro uplovio u Božavu na Dugom otoku.⁴⁹

Istu noć prebačen je motornim jedrenjacima »Galeb« i »Spasilac« bataljon mornaričke pješadije iz Raba i jedne čete s Paga u Senj, a zatim u Novi. 17. i 18. siječnja situacija je u Hrvatskom primorju ostala uglavnom neizmijenjena, ali je — nakon što su 19. siječnja jedinice zauzele Zutu Lokvu — bio izravno ugrožen Senj, pa se pristupilo drugom dijelu povlačenja.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Detaljnije o povlačenju jedinica II. POS-a vidi u mom članku *Povlačenje jedinica II. pomorsko-obalskog sektora Mornarice NOVJ iz Hrvatskog primorja na Dugi otok u januaru 1944.* »Primorski zbornik«, b. 10, Rijeka 1972, 63-81.

⁴⁹ A-VII, k. 2064, br. 27/1-3; 2064, br. 34/1-3.

U međuvremenu su noću 17/18. siječnja uplovili u Senj iz Klimna (o. Krk) m/j »Ema« i m/j »Marija Rozalija«. Iako je otok Krk bio okupiran od neprijatelja, grupa partizana, iskoristivši noć, uspjela je doploviti brodovima u Senj. Komandant Lučke kapetanije Senj odmah je o ovome izvjestio GŠ Hrvatske, koji je naredio da se na m/j »Emu« ukrca 56 novopridošlih ranjenika i 4 bolničarke, a na m/j »Mariju Rozaliju« 51 zarobljeni Talijan i 4 partizana pratioca. Posade s oba broda popunjene su drugovima iz sastava Lučke kapetanije, a kao osiguranje ukrčani su borci iz sastava lučke straže u Senju. Prema naređenju GŠ Hrvatske oba ova broda isplovila su noću 18/19. siječnja u Rab. Prije prekida telefonske veze u posljednjem naređenju GŠ Hrvatske naglašeno je da se svi raspoloživi brodovi upute odmah prema Rabu.⁵⁰

Radi izvršenja drugog dijela povlačenja isplovili su uvečer 18. siječnja iz Luke (Dugi otok) u Novalju, odnosno Rab, patrolnim čamcem »Partizan III« politički komesar II. POS-a i šef sekcije za pomorski promet. Njihov je zadatak bio da povuku preostale jedinice II. POS-a, koje su dobile naređenje da ostanu na svojim mjestima do zadnjeg trenutka.

Uvečer 18. siječnja uplovili su u Jablanac iz Senja m/j »Krk« i m/j »Šilo« s dva bataljona 13. primorsko-goranske divizije. Nakon iskrcavanja boraca komandant Lučke kapetanije uputio je iste noći u Rab m/j »Krk«, m/j »Šilo«, m/j »Spasilac« i koču »Neptun«, a u Novalju m/j »Galeb«. Pošto je ukrcao 15 t soli i duhan za Komandu područja sjevernodalmatinskih otoka, u Novalju je upućen i m/j »Sv. Nikola«. Uslijed nedostatka nafte m/j »Marica« upućen je u uvalu Zrnovnica kod Novog, gdje je onesposobljen za plovidbu skidanjem glavnih dijelova motora. Zadnji je iz Senja prema Rabu isplovio m/j »Bogu hvala« (Babić) s teretom soli za Komandu šibenskog područja.⁵¹

Prema tome, noću 18/19. siječnja povukli su se s obale od Novog do Jablanca svi brodovi i evakuiran je sav materijal, osim m/j »Marica« s onesposobljenim motorom i m/j »Bog s nami« (Pio), koji je havariran i nespo-soban za plovidbu ostao u jednoj uvali kod Jurjeva.

Politički komesar II. POS-a s patrolnim čamcem »Partizan II« uplovio je u Rab 19. siječnja. Kako je telefonska veza sa Senjom još bila ispravna, stupio je u vezu s komandantom Primorskog područja, koji ga je upoznao sa situacijom i napredovanjem Nijemaca prema Senju. Oko 15 sati 19. siječnja komandant Primorskog područja javio je telefonom da naše jedinice napuštaju Senj. U tijeku noći 19/20. siječnja isplovili su iz Raba, Novalje, Košljuna i Simuna preostali brodovi prema Dugom otoku. Time je povlačenje II. POS-a iz Hrvatskog primorja bilo završeno.⁵²

ZAKLJUČAK

Senj je od kapitulacije Italije do polovice siječnja 1944. bio najvažnija luka na slobodnom teritoriju Hrvatskog primorja.

Zbog središnjeg položaja i dobre povezanosti s unutrašnjošću Senj je ubrzo postao središte, odnosno međustanica pomorskog i kopnenog prometa, koji je organiziran za potrebe NOVJ. Uz velike napore uspostavljena je pomorska komunikacija Vis — Senj i obratno. Uslijed neprijateljskog djelovanja ova komunikacija bila je od iznimnog značenja za opskrbu jedinica

⁵⁰ Isto.

⁵¹ Isto.

⁵² A-VII, k. 2030, br. 41/1-2.

NOVJ, kao i za transport ranjenika. Obrani Senja bila je zbog toga posvećena odgovarajuća pažnja.

Premda je Senj bio sjedište Štaba II. pomorskog obalskog sektora relativno kratko vrijeme, ipak je ovaj period bio vrlo važna etapa u razvoju ovog sektora. Uspostavljanje veze sa Štabom Mornarice NOVJ, zaštita pomorskih komunikacija i organiziranje novih jedinica značili su dalji kvalitativni napredak II. POS-a, koji je postao osnovni nosilac borbenog djelovanja na moru u Hrvatskom primorju.

Uviđajući važnost Senja za NOVJ, neprijatelj ga je pokušao nekoliko puta zauzeti. Međutim, to mu je uspjelo tek u siječnju godine 1944. Za četiri mjeseca slobode Senj je bio ne samo važna baza Mornarice NOVJ nego u pravom smislu središte slobodnog teritorija Hrvatskog primorja.

Sl. 90 — Parobrod »Lav« u početku siječnja 1944. u uvali Spasovac južno od Senja